

לזיהוים של מחברים

א. על הפירוש למגלת רות של ר' ישעיה אחרון

במאמרי "לברור זמן חיבורם של ספרי ר' אלישע גאליקו ושל ספרי ר' שמואל די אוזידה"¹, העירותי, שר' שמואל די אוזידה מזכיר פעמים הרבה בפירושו למגלת רות אגרת שמואל (קורו גישמ"י שנ"ז) "ביאור לרב אחרון" "רב אחרון ז"ל כתב", ושאלתי, שמא יש מי "היודע למי כיוון ר"ש די אוזידה?"². לאחר שנתפרסמו הדברים עלתה בדעתי, שר"ש די אוזידה מכוין לר' ישעיה בר' אליהו מטראני, נכדו של ר' ישעיה בר' מאלי מטראני (הרי"ד, ר' ישעיה הזקן, ר' ישעיה ראשון), הנקרא גם ריא"ז, ר"ת ר' ישעיה אחרון ז"ל. נמצאים בידינו פירושו של ר' ישעיה מטראני לכמה מספרי המקרא. בדרך כלל נתייחסו הפירושים הללו לרי"ד, אבל גידמן ייחס אותם לריא"ז³. לפני זמן קצר הוציא רא"י ורטהיימר פירוש וביאים וכתובים לר' ישעיה מטראני בשני כרכים (תשי"ט, תשכ"ה), וייחס אותם לר' ישעיה הזקן, וכן כתב בשעתו רמ"ז חסידה ב"הסגלה" חוברת ע וחוברת עב, ת"ש. כמה שנים לפני ורטהיימר כבר פירסם רחי"א גד בספרו עשרה מאורות הגדולים (יוהניסבורג תשי"ג) קטעים מפירושו של ר' ישעיה מטראני לתורה, לתהלים ולחמש המגלות לפי כ"י בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים Heb. 4° 168. אף הוא סבר, שהפירושים הללו נתחברו בידי הרי"ד. הוא נשען על דבריו של חסידה (כמו ורטהיימר לאחריו), שאף העתיק בשבילו את הפירושים הללו מתוך כה"י. כל הפירוש למגלת רות בספר עשרה מאורות הגדולים תופס פחות מעמוד אחד (שם עמ' קג), והוא פירוש קצרצר לכמה תיבות במגלה. נראה, שהוא שריד מפירושו למגלת רות. לפיכך קשה לערוך השוואות בין פירוש זה לבין הפירוש שמזכיר ר"ש די אוזידה. אבל נראה לי ללא ספק, שמקום אחד בפירושו של

1 להלן עמ' 169 ואילך. 2 להלן עמ' 171 הע' 7.

3 התורה והחיים, ח"ב, תרג"ט, עמ' 165—166 הע' 4.

ריא"ז הוא אותו פירוש שמזכיר ר"ש די אוזידה בשם רב אחרון, וגם הלשון דומה.

הפירוש למגלת רות של

ר' ישעיה מטרנאני

רות ד, ז

וזאת לפנים בישראל — דברי הספר
הם, שאומר, כך היה המנהג אז
בישראל. על הגאולה — זו מכירה.
ועל התמורה — זו חליפין. שלף
איש נעלו — זהו קנין, כמו שאנו
קונים בסודר. נעלו — של יד,
גאטו בלע"ז. וזאת התעודה —
זאת התורה וזה המשפט היה נוהג
בישראל.

אגרת שמואל

רות ד, ז

ורב אחרון ז"ל כתב וזאת לפנים
וכו' י"ל [יש לומר] אלה דברי
כותב הסיפור שאמר, כי לפנים
היתה מנהג בישראל, כשהיו
גואלים בישראל איזה דבר או
ממירים אותו אז כשהיו רוצים לקיים
כל דבר שהיה שולף ה' נעלו ונתן
לרעהו והוא קנין חליפין, וזה לא
מתורת מנהג בלבד רק משורת
הדת והתעודה, ולכן כשאמר הגואל
לבעז כך, שלף נעלו ונתן לגואל,
עכ"ל.

וייתכן שהוא הדין בעוד שני מקומות בפירושו של ריא"ז:

רות ב, יג

איני חשובה אפילו כאחת משפ-
חותיך.

רות ב, טז

וגם של תשלו לה — עשו עצמיכם
כאילו אתם שוכחים. מן הצבתים
— עומרים קטנים.

רות ב, יג

אעפ"י שאנכי מכרתי את עצמי
וערכי, שאפי' להבא הלואי ואשיג
אחת משפחותיך הנכריות, עכ"ל.

רות ב, טו, טז

ורב אחרון ז"ל כתב, גם בין העמרים
כו'. גם שתלקט בין מקומות קבוצי
העמרים, כפי המנהג שמקבצים
אותם במקומות מתחלפים —
— ולא זו בלבד שבלים מפורדים
אלא אף צבתים שאין בהם דין
שכחה עשו באופן שאתם שוכחים
קצת צבתים.

ויש להשוות עוד את הפירושים לרות ב, ז "זה שבתה הבית מעט", שבשני הספרים הג"ל.

מכל האמור למעלה דומה שרשאים אנו לבוא לכלל מסקנה, שהפירושים למקרא של ר' ישעיה מטרנאני, עכ"פ הפירושים לכתובים, נתחברו בידי ר' ישעיה אחרון ולא בידי ר' ישעיה הזקן. כן יש להעיר, שמתוך ההבאות המרובות של פירושו של "רב אחרון ז"ל" למגלת רות באגרת שמואל אפשר לבנות מחדש כמעט את כל פירושו של ריא"ז למגלת רות.

ב. על מחברו של ספר המוסר

במאמרו החשוב "לתולדות משפחת אלכלץ" (ק"ס מ"ט, תשל"ד, עמ' 643—656), דן רש"ז הבלין, בין היתר, בר' יהודה בר' שלמה כלץ (ר' יהודה הראשון) ומזכיר את ספר המוסר, המיוחס לו (שם עמ' 645—646). הראיות היחידות לאמיתות ייחוס זה מצויות בהקדמה לס' המוסר שצרף ר' משה בר' אלעזר כלץ, נכדו או בן אחיו של המחבר, בה הוא מזכיר את שמו של ר' יהודה כלץ כמחבר, ובשער הדפוס הראשון, קושטא רצ"ז⁴. סימוכין נוספים לזהות המחבר נוכל למצוא גם בדבריו של ר' שמואל אריפול המתייחסים לענין זה. ר' שמואל אריפול, מחכמי צפת במאה ה"ז, כתב חיבורים הרבה, שחמישה מהם נדפסו, ושאר חיבוריו אבדו מעמנו או שמורים אולי בכ"י⁵. הוא מדייק בדרך כלל בשמועותיו ובהבאותיו. והנה בספרו מזמור לתודה על תמניא אפי וט"ו שירי המעלות (ויניציאה של"ו, פראג ש"ע) הוא כותב: "או נפרש כאשר נקדים דברי החכם כמהר"ר שלמה כלץ בספר

4 וכן הוא בשער הספר, מנטובה ש"כ ובשער הספר, קראקא שג"ה. יש להעיר, שמהדורת קראקא שוה בכל למהדורת מנטובה, דף על דף. אפילו דברי "צעיר המדיסנים... יעקב בכמ"ר נפתלי הכהן וצ"ל מגאולו", המובאים בסוף מהד' מנטובה, קלח ע"ב—קלט ע"א, מובאים בסוף מהד' קראקא, קלח ע"ב—קלט ע"א, לרבות דבריו... והסבה השנית [למציאת טעויות ושגיאות בספר] כי לא היה בידי כי אם טופס אחד מדפוס תוגרמה והיה מלא טעויות, ולא הדפסתי שום דף כי אם אחרי הראותי תחלה לבקיאין והם תקנו המעוות בכל יכלתם" וכו'. ראה גם ש' שכטר, M.G.W.J. 34 (1885), P. 116, N. 2. נשמטו רק הדברים שבקולופון של הספר, פרט לתיבות הראשונות "תם ונשלם, תחלה לאל בורא עולם".

5 ר' מש"כ עליו ועל חיבוריו לעיל עמ' 95.